

ГЛИГОР М. САМАРЦИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за историју

О МЕЂАШНИМ НАТПИСИМА СА ЈУГА ПРОВИНЦИЈЕ ДАЛМАЦИЈЕ (примјери из источне Херцеговине)

Сажетак

У раду се презентују подаци о међашним натписима са подручја источне Херцеговине (југ провинције Далмације). Ови споменици имају изузетну и многоструку вриједност за изучавање античке прошлости источне Херцеговине. Са освајањем Илирика од стране Римљана и формирањем римске провинције Далмације дошло је до територијалних разграничења, односно до успостављања међа између илирских племена и отклањања било каквих несугласица које су произилазиле из њихових међусобних спорова. О разграничењима између појединих племенских заједница у провинцији Далмацији, поред наративних извора, најчешће нас обавјештавају пронађени епиграфски споменици са овог подручја.

Кључне ријечи: међашни натписи, Илирик, Далмација, источна Херцеговина, Косијерево, Церница, Ротимља.

¹ gligorijas@yahoo.com

Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта III47023, *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Од предримског доба географски положај Балканског полуострва има несумњив стратешки значај, а тако је све до данас. То га је и чинило својеврсним полигоном којим су се кретале сеобе и на коме су се одвијали ратни и пљачкашки походи. Честе сеобе племена на овом простору доводиле су до њиховог мијешања, преслијавања и потискивања једних од других, тако да је ова област од предримског доба и почетка римског продора постала нарочито немирно подручје. У предримској фази није постојала јединствена политичка и етничко-културна заједница која би контролисала цијелу средњобалканску област, и највјероватније је да управо овакви услови нису довели до образовања јединствене државе која би загосподарила цијелим Балканским полуострвом (Paparozglu, 1967, стр. 11–21; Paparozglu, 1967, стр. 123–144).

Римљани су западне области Балканског полуострва освојили постепено, током ратова вођених од III вијека прије н. е. до почетка I вијека н. е. По завршетку далматско-панонског устанка 6–9. године н. е. судбина источне Херцеговине се везује за провинцију Далмацију. Њен јужни дио обухватао је подручје данашње источне Херцеговине. Вањске границе провинције Далмације остаће непромијењене до краја принципата, док је у њеној унутрашњости често долазило до спорова око разграничења између појединих племенских заједница, о чему нас донекле обавјештавају писани извори и епиграфски споменици са овог подручја (Vell. II 39; II 96; II 110–116; II 114; II 115; Strab. IV 6, 10; VII 5, 5; App. III. 10, 11; 14, 16–19, 21, 22, 27, 28; Ptol. II 14, 4; Plin. HN. III 142; III 148; Dio XLVII 21, 6; XLIX 34, 1–3, 35, 2–4; 36; 37, 6; 38, 3–4; LIV 20, 2; LIV 24, 3; LIV 34, 4; LV 2, 4; LV 29, 3; LV 30, 2; LV 30, 5; LV 33, 1; LV 34, 4; LVI 12–14; LVI 15, 3; Liv. XXVI 24; XXVII 30; XXIX 12; XL 42; XLII 26; XLIII 18–20; XLV 43; Polyb. II 8–12; III 16; V 108; XVIII 47; Zippel, 1877, стр. 37, 130, 303; Patsch, 1922, стр. 58; Вулић, 1926а, стр. 38–54; Вулић, 1926б, стр. 55–75; Betz, 1939, стр. 3; Jagenteufel, 1958, стр. 9–12; Mócsy, 1962, стр. 547–744; Novak, 1966, стр. 1–84; Paparozglu, 1967, стр. 11–21; Paparozglu, 1967, стр. 123–144; Suić, 1967, стр. 179–196; Garašanin, 1967, стр. 104–117; Rendić-Miočević, 1967, стр. 253–310; Wilkes, 1969, стр. 15, 46–77, 156, 165, 172, 174, 176; Pašalić 1975а, стр. 21–26; Pašalić, 1975б, стр. 27–33; Imamović, 1980, стр. 27–57; Zaninović, 1980, стр. 173–180; Војановски, 1988, стр. 22–36, 84, 108).

Источна Херцеговина махом је крашко подручје на коме су живјеле бројне племенске заједнице, а основне привредне гране којима се становништво бавило биле су пољопривреда и сточарство. Управо су оскудица обрадиве и шумске површине доводиле до честих борби и сукоба између појединих илирских племена. Наративни извори указују да је до међуплеменских сукоба долазило често и прије доласка Римљана на подручје данашње Херце-

говине (Strab. VI 5, 11), па ће се по успостављању власти у провинцији Далмацији и Римљани суочити са овим проблемима. Како њиховој провинцијалној политици нису одговарали никакви сукоби, тамо гдје их је било старали су се да их на миран начин ријеше (Imanović, 1980, стр. 27–29).

Будући да су намјесници Далмације међуплеменске граничне спорове најчешће рјешавали на миран начин, римска власт је, на тај начин, имала улогу посредника. Проблем би долазио пред провинцијског намјесника, а он је такве предмете најчешће предавао у руке војног лица (официра чија је јединица служила на том подручју), како би он водио парницу. Официр је потом излазио на лице мјеста и, након што би истражио и испитао све потребно, доносио одлуку коју је саопштавао завађеним племенима. Војна лица припадала су јединицама које су служиле у провинцији Далмацији. На крају, судска комисија постављала је камен међаш на који се односио и садржај пресуде. Судске пресуде садрже најбитније податке ради чега се поставља међаш. Судске пресуде, које се односе на спорове око међа, за које знамо, све су нанесене на камен, па се стога зову међашни или терминацијски натписи. Они могу бити разних облика. То су плоче, камени ступци (комад) одређеног облика који се могао поставити (забости) у земљу на прегледно мјесто. У неким случајевима, као што је подручје источне Херцеговине, натписи, односно судска пресуда, наносила се на камени живац или стијену. Судска пресуда садржи најбитније податке ради чега се поставља међаш. Обично почиње именом провинцијског намјесника који је био на челу провинције у то вријеме, па се каже да се судска пресуда доноси по његовој одлуци. Намјесник је своја овлашћења најчешће преносио на војно лице (официра чија је јединица служила на том подручју) да испита предмет и изврши све радње. Након тога у тексту се каже да се међаш поставља између (*inter*) тог и тог племена који су се спорили. Није постојала одређена формула по којој би се записала судска пресуда. Међутим, сваки натпис ове врсте својим одређеним изразима указује на његов карактер. Најупутнији и најчешћи такви изрази су: *inter, ut fines reget et terminos poneret, iudex datus ex conventione eorum ab* итд. У неким случајевима, натпис је сасвим кратак. Садржи неколико слова која представљају одређене скраћенице и појмове (CIL III 12777; ILJug 647; ILJug 1739; Jagenteufel, 1958, стр. 9–12; Wilkes, 1969, стр. 15, 46–77; Vojanovski, 1973, стр. 181; Imanović, 1980, стр. 27–57; Vojanovski, 1988, стр. 84, 108; Škegro, 1991, стр. 118).

Пронађена епиграфска свједочанства потврђују да је Публије Корнелије Долабела, намјесник Далмације од 14–20. године н. е., уз помоћ својих официра морао више пута интервенисати приликом поправљања међаша и рје-

шавања граничног спора између општина Надина и Карина (CIL III 9973; Vell. II 125, 5; Betz, 1939, стр. 3; Jagenteufel, 1958, стр. 12).

Исти документи свједоче и о интервенцији намјесника Волусија Сатурнина (од 34. до 40. године), у случају илирских општина које су припадале судском округу Салоне (CIL III 8472; CIL III 9832; Betz, 1939, стр. 30; Jagenteufel, 1958, стр. 18). Како видимо, пограничну свађу о којој свједочи натпис из околине Салоне разријешио је тако што је изрекао пресуду (арбитражу) и овластио једног префекта – претпоставља се да је то био командант VII легије, због близине Гардуна – да исколчи границу између илирских племена (Онастина и Нарестина) која су припадала судском округу Салоне (CIL III 8472; Betz, 1939, стр. 30; Jagenteufel, 1958, стр. 18). О истоме свједочи и натпис пронађен између Промоне и Бурнума (Развађе), мада су у њему садржани само остаци слова из назива општина које су учествовале у споровима, тако да се тешко може нешто подробније одредити (CIL III 9832; Betz, 1939, стр. 31; Jagenteufel, 1958, стр. 18).

По истом основу, како видимо из натписа, реаговао је и намјесник Деценије Гемин (од 63. до 67. године) (CIL III 2883; Betz, 1939, стр. 21; Jagenteufel, 1958, стр. 28; Wilkes, 1969, стр. 83), који је морао да интервенише приликом граничних спорова између општина Надина и Карина. Гемин је један од познатих намјесника Далмације а највећи дио службе посветио је рјешавању граничних спорова у појединим општинама, ради успостављања мира и реда у провинцији (Betz, 1939, стр. 32; Jagenteufel, 1958, стр. 28; Wilkes, 1969, стр. 83). Тако је настао и натпис пронађен на Ивановој Главици (*Asseria*) (CIL III 9378; Betz, 1939, стр. 33; Jagenteufel, 1958, стр. 28; Wilkes, 1969, стр. 83).

О дјеловању Флавија Валерија Константина као намјесника Далмације око 280. године свједочи натпис из околине Гламоча (CIL III 9860; Jagenteufel, 1958, стр. 62). Натпис указује на његово рјешавање пограничних спорова и постављање међаша између општина Салвија и Стридон (Jagenteufel, 1958, стр. 62).

За нас су посебно значајна четири непотпуна кратка епиграфска натписа из источне Херцеговине, а сачињава их тек по неколико слова која најчешће представљају одређене скраћенице односно одређени изрази који и одају карактер самог натписа. (CIL III 12777; ILJug 647; ILJug 1739; Војановски, 1973, стр. 181; Škegro, 1991, стр. 118).

На подручју Паника (*Leusinium*) пронађена су два римска гранична натписа уклесана у стијени. Први натпис био је уклесан у живу стијену на лијевој обали ријеке Требишњице, на локалитету Загуљ. Овај терен је сада потопљен, а натпис је исјечен и пренесен у музеј у Никшићу (Sergejevski, 1964, стр.

93–95; Vojanovski, 1973, стр. 178–180, сл. 13; Vojanovski, 1977, стр. 91–94; Imamović, 1980, стр. 33–34; br. 3; Šačić, 2011, стр. 164–166). *L(ucius) Funisulanus Vet(t)onianus leg(atus) pr(o) pr[aet(ore)] / [po]ntem et terminos / [re]/novari ius(s)it per / T(itum) Cas(s)ium Frontonem / o(ptionem) leg(ionis) IIII Flaviae ffelicis in / [fun]do Vesi(i)o c(ura)n(te) / sc(ri)ptoream D(- - -) L(- - -) v(ilico?)* (ILJug 647). Натпис говори о поправци моста на Тредишњици као и о обнови међаша на лијевој обали ријеке, доносећи још важних података у вези са римским комуникацијама. Из садржаја натписа сазнајемо како је Луција Фунисулан Ветонијан (*L. Funisulanus Vettonianus*), као намјесник Далмације, преко Тита Касија Фронтона наредио да се обнови камени међаш и мост преко кога је пролазила важна комуникација Нарона – Леусинијум – Скодра (Tab. Peut. 467, 468, 469, 470); те да је мост већ био дотрајао, што указује на то да је комуникација изграђена знатно прије 80. године. Изградњу моста и обнову међаша надгледао је Тит Касије Фронтон, помоћник центуриона легије *IV Flavia*. У модерној историографији се сматра да је ова јединица по оснивању (70. године н. е.) доведена у Далмацију, а 86. године се пребације у Горњу Мезију (Ritterling, 1924, стр. 154; Betz, 1939, стр. 47; Alföldy, 1964, стр. 167–179; Zaninović, 1968, стр. 119–129; Wilkes, 1969, стр. 97; Suić, 1981, стр. 233; Ферјанчић, 2002, стр. 176). Овај податак нам је од велике важности јер нам омогућава да поуздано датирамо поменути споменик, с обзиром да нам је позната историја легије *IV Flavia*, тј. знамо када је дошла, колико се задржала и када је напустила ову провинцију. Натпис је био уклесан у стијену, један километар низводно од моста, највјероватније у функцији међаша (Sergejevski, 1962б, стр. 11–13; Vojanovski, 1975, стр. 53–64; Шкриванић, 1975, стр. 50–51; Цермановић-Кузмановић, 1975, стр. 19–20), а датиран је у вријеме намјесништва Луција Фунисулана Ветонијана, од 80. до 83. године. Дакле, потиче из периода династије Флавијеваца што је ријеткост за територију источне Херцеговине (CIL III 4013; Jagenteufel, 1958, стр. 45; Vojanovski, 1962, стр. 11–12; Sergejevski, 1962а, стр. 73–104; Sergejevski, 1962б, стр. 11–13; Sergejevski, 1964, стр. 93–95; Vojanovski, 1974, стр. 58; Vojanovski, 1977, стр. 91–94).

У близини овог натписа пронађен је и други, уклесан у стијени на десној обали Тредишњице, а састоји се од скраћеница, односно појединачних слова урезаних у три реда па га је тешко тачно ишчитати (Sergejevski, 1962а, стр. 73–104; Vojanovski, 1973, стр. 180–181; Vojanovski, 1974, стр. 58–59; Vojanovski, 1977, стр. 94–95; Imamović, 1980, стр. 33–34, br. 3; Šačić, 2011, стр. 164–166). На основу мјеста и начина на који је исписан, претпоставља се да је ријеч о међашном епиграфском натпису. И овај натпис је исјечен и пренесен у музеј у

Никшићу (Sergejevski, 1962a, стр. 73–104; Војановски, 1973, стр. 180–181; Војановски, 1974, стр. 58–59). *I. A. D. C. S. G. (?) . B. / L. Z. (?) . I. R. (?) . / Q. (?) . N. / I. S. (?) . (?)* (Војановски, 1973, стр. 181; Škegro, 1991, стр. 118). Претпоставља се, као што смо раније навели, да се ради о међашним ознакама. И. Бојановски га покушава ишчитати: *I(n) a(gro) d(ecurionum) c(oncessu)* или *[d(ecreto) c(onscriptorum)]* или *d(e) c(olegii) s(entencia)] s(ub) c(ura) b(eneficiarium) l(egati) c(enturiae) I R(apacis) q(uorum) n(omina) [i(nfra) s(cripta) s(unt)]??* (Војановски, 1973, стр. 180–181; Škegro, 1991, стр. 118). Претпоставља се да је сличне намјене као претходни, иако није коначно ишчитан (Sergejevski, 1962a, стр. 73–104; Војановски, 1973, стр. 181; Војановски, 1974, стр. 58–59; Škegro, 1991, стр. 118). Сматра се да је ријека Требишњица са мостом чинила границу између заједница које су биле у спору, по чему би се могло претпоставити да је једна заједница насељавала подручје источно од ријеке, а друга западно.

На прелазу из Цернице у Гатачко поље, на локалитету Сариха Грече (Змајевац), пронађен је натпис уклесан у стијену (Sergejevski, 1938, стр. 114, бр. 18; Иmatović, 1980, стр. 32–33; Škegro, 1991, стр. 118–119). Могућа реконструкција сачуваног текста по Сергејевском гласила би: *te(rminus) in() te(rminus) Ucu()* (Sergejevski, 1938, стр. 20), док Шашел предлаже *[fines inter ()] / et inte(r) Ucu()* (ИLЈуг 1739). А. Шкегро сматра да је ријеч о граничном натпису који свједочи о разграничењу земљишта, односно испасишта, које је било неопходно због честих сукоба око воде, поља, испаша и шуме (Škegro, 1991, стр. 118–119). Истраживачи сматрају да је ријеч о граничном натпису који свједочи о разграничењу земљишта, односно испасишта, које је било неопходно због честих сукоба око воде, поља, испаша и шуме (Sergejevski, 1938, стр. 114, бр. 18; Иmatović, 1980, стр. 32–33; Škegro, 1991, стр. 118–119). Наиме, натпис је нађен на превоју узвишења који је по природи могао означавати границу племена или градских општина. Такође, натпис је уклесан на камену стијену (живац) која се налазила поред пута, што би најприје указивало на то да се ради о међашу. Не може се тачно датирати, али се претпоставља да потиче из I вијека н. е. када је етничка граница међу Илирима била још увијек интензивно присутна (Sergejevski, 1938, стр. 114, бр. 18; Иmatović, 1980, стр. 32–33; Škegro, 1991, стр. 118–119).

Претпоставља се да је по истом основу значајан и натпис пронађен у Ротимљи код Стоца. Натпис се састоји од скраћеница, тј. појединачних урезаних слова, што онемогућава његово читање и разумијевање (Šačić, 2011, стр. 154). *L[---] B[---] P[---]* (CILIII 12777). Претпоставља се да се ради о међашним ознакама (Šačić, 2011, стр. 154).

Закључак

Честе сеобе племена на простору Балкана доводиле су до њиховог мијешања, преслојавања и потискивања једних од других, тако да је ова област у предримском периоду постала немирно подручје на коме су се границе често помјерале. Просторни оквири племена на подручју Илирика прије римске окупације, у античким дјелима нису одређеније описани већ само узгред помињани. Данас није могуће прецизно одредити границе између појединих илирских племена на југу Далмације (источна Херцеговина) нити утврдити да ли су у то вријеме уопште и постојале фиксне међе између ових племена. Рекло би се да те границе у предримском периоду нису биле стабилне, јер на то указују честе сеобе и сукоби илирских племена као и непостојање услова за образовање државе која би у то вријеме успоставила своју власт над цијелим Балканским полуострвом.

Са римским заузимањем Илирика, вањске границе новоформиране провинције Далмације (у вријеме далматско-панонског устанка 6–9. године н. е.), у чије оквири је ушла и територија данашње Херцеговине, остаће стабилне до краја принципата. Међутим, у унутрашњости је долазило до честих сукоба између појединих племенских заједница. Наративни извори и епиграфски споменици са терена свједоче о честим интервенцијама намјесника провинције Далмације око умиривања и постављања међа између појединих илирских племена у периоду раног Царства. Неколика таква међаша или терминацијска натписа, уклесана на тзв. живу стијену, пронађена су на подручју источне Херцеговине. Може се рећи да се овакви епиграфски споменици срећу углавном на крашким подручјима, оскудним у обрадивим и шумским површинама, пашњацима, ловиштима и изворској води, што је и доводило до међуплеменских сукоба и борби. Тако, одмах по успостављању римске власти у Илирику провинцијски намјесници Далмације морали су да се умијешају у међуплеменске односе, рјешавајући граничне спорове најчешће на миран начин. О случајевима разграничења између појединих племенских заједница у провинцији Далмацији (источна Херцеговина) свједоче и епиграфски споменици пронађени код Билеће, Гацка и Стоца.

Скраћенице

ANUBiH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo.
ILJug	A. et J. Šašel, Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, Situla 19, Ljubljana 1978.

- ILJug A. et J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt*, Situla 25, Ljubljana 1986.
- JAZU Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- RE Paulys–Wissowa Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, University Göttingen`s Seminar for Classical Philology, Stuttgart–München.
- СКА Српска Краљевска Академија, Београд.
- CBI Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (часопис, Godišnjak).
- CIL *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berolini: Borussicae editum, ed. Th. Mommsen, Voll. III.

Извори

- Appiani, (1877). *Romanorum Historiarum quae supersunt*. Paris: Ed. Firmin Diodot.
- Velleius Paterculus, (1822). *Historia Romana*. Londini: J. C. H. Krause.
- Dio's, (1914). *Roman History*. London: Ed. Earnest Caru.
- Itineraria Romana*, (1916). *Römische Reisenwege an der Han Der Tabula Peutingeriana*. Stuttgart: Ed. C. Müller.
- Livius, T. (1959). *Historiae*. London: Ed. W. Heinemann, Cambridge – Massachusets – Harvard University Press.
- Plinii C. S. (1906). *Naturalis Historiae*. Lipsiae: Ed. B. G. Teubner.
- Полибије, (1906). *Историје I, II*. Нови Сад: Матица српска. (предговор, превод и коментар: М. Рицл).
- Ptolemaei, C. (1883). *Geographia*. Paris: Ed. C. Müller / C.P. Fischer, Firmin Didot.
- Strabonis, (1853). *Geographica*. Leipzig: Ed. B. G. Teubner.
- Corpus Inscriptionum Latinarum*, (1873). *Consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae*.
Berolini: Borussicae editum, ed. Th. Mommsen, Voll. III.
- Šašel, A. et J., (1978.). *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt*. Ljubljana: Situla 19, Narodni muzej Slovenije.
- Šašel, A. et J., (1986). *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt*. Ljubljana: Situla 25, Narodni muzej Slovenije.

Литература

- Alföldy, G. (1964). *Veteraneneduktionen in der Provinz Dalmatien*. *Historia*, 13, 167–179.

- Betz, A. (1939). *Untersuchungen zur Militargeschichte der romischen Provinz Dalmatien*. Baden Bei – Wien: Abhandlungen des archaologisch–epigraphische Seminars der Universitat Wien, Neu Folge, III Heft, Rudolf M. Rohrer.
- Bojanovski, I. (1962). Arheološki spomenici u dolini Trebišnjice. *Naše Starine*, VIII, 7–16.
- Bojanovski, I. (1973). Rimski cesta Narona – Leusinijum kao primjer saobraćajnog kontinuiteta. *Godišnjak ANUBiH- Centar za balkanološka ispitivanja*, Sarajevo, 8 (10), 137–187.
- Bojanovski, I. (1974). *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*. Sarajevo: ANU BiH, Djela, XLVII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 2.
- Bojanovski, I. (1975). Novi rimski miljokazi iz Ljubomira i Poljica kod Trebinja. *Tribunia*, 1, 53–64.
- Bojanovski, I. (1977). Rimski natpisi iz doline Trebišnjice. *Tribunia*, 3, 67–98.
- Bojanovski, I. (1988). *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Sarajevo: Djela knj. LXVI, ANUBiH. Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 6.
- Wilkes, J. J. (1969). *Dalmatia*. London: University of Birmingham.
- Вулић, Н. (1926а). Октавијанов илирски рат. *Глас СКА*, CXXI, 35–54.
- Вулић, Н. (1926б). Далматинско–паномски устанак од 6–9. г. по Хр. *Глас СКА*, CXXI, 55–72.
- Гарашанин, М. (1967). *Историја Црне Горе I*. Титоград: Научно дело.
- Zaninović, M. (1968). Burnum – Castellum–municipium. *Diadora*, 4, 119–129.
- Zaninović, M. (1980). Područje Neretve kao vojni mostobran rimske antike. U: Ž. Rapanić (prir. i ur.) *Dolina Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*: (Znanstveni skup Metković 4–7. X 1977), sv. 5, (173–180), Split: Hrvatsko arheološko društvo.
- Zippel, G. (1877). *Die romische Heerschaft in Illurien bis auf Augustus*. Leipzig: Ed. B. Teubner.
- Imamović, E. (1980). Медашни натписи на подручју римске провинције Далмације. *Prilozi instituta za istoriju*, god. XVI, br. 17, 27–60.
- Jagenteufel, A. (1958). *Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Mócsy, A. (1962). Pannonia, *RE Suppl.* IX, 547–744.
- Novak, G. (1966). *Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII stoljeća*. Dubrovnik: Prilog Analima Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, sv. X–XI, Historijski institut jugoslavenske znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.
- Papazoglu, F. (1967). Porijeklo i razvoj ilirske države. *Godišnjak ANUBiH*, III, 123–144.

- Papazoglu, F. (1967). Politička organizacija Ilira u vreme njihove samostalnosti. U: A. Benac (prir. i ur.) *Simpozijum o Ilirimam u antičko doba: međunarodni naučni skup* (стр. 11–31), Sarajevo: ANUBiH, Posebna izdanja, knj. V, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 2.
- Patsch, C. (1922). *Die Herzegovina einst und jetzt*. Wien: Historische Wanderungen im Karst und an der Adria.
- Pašalić, E. (1975a). *Osnovni motivi rimskih osvajanja naših krajeva*. Sarajevo: Sabrano djelo, Svjetlost.
- Pašalić, E. (1975b). *Metodi rimske vladavine u našim krajevima*. Sarajevo: Sabrano djelo, Svjetlost.
- Rendić-Miočević, D. (1967). Ilirski vladari u svjetlu epigrafskih i numizmatičkih izvora. *Historijski zbornik*, 19–20, 253–310.
- Ritterling, E. (1924). Legio, *RE* XII, 1186–11829.
- Sergejevski, D. (1938). Rimski spomenici. *Spomenik SKA*, LXXXVIII, 95–131.
- Sergejevski, D. (1962a). Rimski putevi od Epidauruma do Anderbe. *GZM u Sarajevu*, XVII, 73–104.
- Sergejevski, D. (1962b). Rimski putevi Narona–Leusinium. *GZM u Sarajevu*, XVII, 11–13.
- Sergejevski, D. (1964). Borne frontieres romaines de Kosijerevo. *Archaeologica Jugoslavica*, V, 93–95.
- Suić, M. (1976). *Pyrii proprie dicti. Godišnjak ANUBiH* knj. XIII, CBI knj. 11, 179–196.
- Suić, M. (1981). *Zadar u starom vijeku*. Zadar: Filozofski fakultet.
- Ферјанчић, С. (2002). *Насељавање легијских ветерана*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Цермановић-Кузмановић, А. (1975). Југословенске земље на Птоломејевој карти. *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I, 11–26.
- Šaćić, A. (2011). *Antički epigrafski spomenici istočne Hercegovine* (odbranjen magistarski rad u rukopisu), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Škegro, A. (1991). Antička ekonomika u Bosni i Hercegovini. *Godišnjak istoričara Bosne i Hercegovine*, XXIX, 79–114.
- Шкриванић, Г. (1975). Југословенске земље на Појтингеровој табли. *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I, 29–55.

GLIGOR M. SAMARDŽIĆ

University of Priština with temporary Head-Office
in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy

NOTES ON BOUNDARY STONES FROM THE SOUTH OF DALMATIA

Summary

In this paper we have presented the data regarding boundary stones from East Herzegovina (the south of the province of Dalmatia). These monuments are of great value for research of antique past of Dalmatia. The process of territorial delimitations started after Romans defeated Illyrians and formed Roman province of Dalmatia, i.e. formation of boundaries between Illyrian tribes and elimination of all disputes that were a direct consequences of their mutual conflicts. Sources of delimitations between certain tribal communities in the province of Dalmatia, apart from narrative sources, are epigraphic monuments from this area. They are our evidence about frequent interventions of protectors of Dalmatia regarding conciliation and formation of boundaries between Illyrian tribes during the early Roman Empire. Evidences about boundaries between certain tribal communities in the province of Dalmatia (East Herzegovina) can be found on epigraphic monuments near Bileća, Gacko and Stolac.

Keywords: boundary stones, Illyrian, Dalmatia, East Herzegovina, Kosijerovo, Cernica, Rotimlja.